

Vzdelávací program pre základné a stredné školy

Aké to je, držať zbraň? A použiť ju...

Projekt: CLT01009 Otvorený depozitár

Aktivita 4: Vzdelávanie prostredníctvom múzejných predmetov

Vzdelávacie centrum Múzea SNP, júl 2022

V rámci projektu *Otvorený depozitár*, ktorý realizuje Múzeum Slovenského národného povstania za financovania z prostriedkov nórskeho fondov, bol jeden z hlavných cieľov rozšíriť možnosti vzdelávania o trojrozmerné predmety - repliky. Momentálne nákup replík prebieha, no Vzdelávacie centrum MSNP dostalo za úlohu vypracovať niekoľko vzdelávacích programov, ktoré s využitím replík počítajú. Čiastkovým vzdelávacím programom je aj program s názvom „Aké to je, držať zbraň? A použiť ju...“. Študenti, primárne deviataho ročníka (s možným prispôbením pre žiakov mladších ročníkov), budú mať priamu možnosť vidieť predmety uchované v depozitári za priehľadným sklom, uložené a zakonzervované. Hoci je skúmanie pohľadom dôležité, v rámci metódy *Hands-on* dostáva študent k dispozícii ďalší dôležitý zmyslový vnem - hmat. Využitie repliky sú totožné s originálnymi predmetmi používanými pri bojoch na území Slovenska počas SNP. Študent dostáva popri iných aktivitách možnosť dotknúť sa, poťažkať a vyskúšať zbrane, s akými bojovali naši nedávni predkovia. To rozširuje jeho vedomosti o praktickú skúsenosť s inak nedostupnými, až tabuizovanými, predmetmi- zbraňami.

Ciele programu

Stanovenie cieľov programu „Aké to je, držať zbraň? A použiť ju...“ vychádza z dlhoročných skúseností lektorov a múzejných pedagógov MSNP. Sú zmesou viacerých múzejných pedagogických metód obohatených o metódu *Hands-on*.

Hlavné ciele vzdelávacieho programu:

- deglorifikácia zbraní ako predmetu (nerozhoduje zbraň, rozhoduje človek)
- vedenie študentov k pacifizmu, konfrontácia s pojmami agresor- obeť
- dopad použitia zbraní v spoločnosti a násilného riešenia konfliktov
- potreba diplomacie a nenásilného riešenia konfliktov
- priblíženie reálií boja v rámci SNP, života vojaka a jeho výstroje
- upevnenie národných hodnôt a dôležitosť národných symbolov
- posilnenie schopností študentov vyhľadávať a vyhodnocovať informácie
- priblíženie morálnej ambiguitu vo vojnovom konflikte

Stručná charakteristika vzdelávacieho programu

Názov vzdelávacieho programu „Aké to je, držať zbraň? A použiť ju...“ vyznieva naozaj priamočiaro, no jeho stavba v sebe začleňuje viacero aktivít, ktoré rozvíjajú rôzne kompetencie mladšieho návštevníka. Primárne je určený najmä pre žiakov deviateho ročníka základnej školy, keďže sa podľa osnov preberá táto téma práve v tomto ročníku. Je však možné jeho náročnosť upraviť aj pre žiakov nižších ročníkov (šiesty ročník a vyššie). Jeho náročnosť je taktiež možné zvýšiť pre študentov tretieho ročníka stredných škôl. Variabilita je závislá na edukátorovi a jeho prístupe ku skupine. Gro vzdelávacieho programu a jeho stavba sú však prispôsobené práve pre potreby a rozšírenie kompetencií žiakov deviateho ročníka základnej školy, po absolvovaní základného učiva 2. svetovej vojny vo výučbe dejepisu. Samotný obsah programu ale nie je natoľko informatívny, aby nahradzoval, prípadne vo veľkom dopĺňal informácie získané na hodinách. Je doplnkovým vzdelávacím programom, ktorý je vhodné nakombinovať s ďalšími vzdelávacími programami realizovanými v priestoroch MSNP, najmä jeho expozície. Na komplexné pochopenie tematiky je vhodné absolvovanie vzdelávacieho programu *Slovenský štát*, ktorý približuje udalosti a formovanie Slovenského štátu, jeho fungovanie a mocenský systém. Z ďalších preferovaných programov možno spomenúť *SNP mojimi očami*, ktorý sa zameriava na udalosti a problematiku SNP, jeho vojenskú a hospodársku prípravu.

Vzdelávací program „Aké to je, držať zbraň? A použiť ju...“ je však svojbytný a prístupný aj pre žiakov a študentov bez predchádzajúcich znalostí problematiky. Tieto okolnosti však musíme brať na zreteľ.

Samotný vzdelávací program je rozdelený na tri časti:

- Práca s obrázkom (viď príloha A), ktorý nám pomáha určiť mieru pripravenosti skupiny a zároveň uvádza žiakov do atmosféry vojnového konfliktu cez symbolické obrazy, bez samotného použitia dobových, často drastických záberov.
- Praktická časť, pri ktorej žiaci pracujú s konkrétnymi replikami zbraní používanými na území Slovenska počas SNP, konkrétne nemecký samopal MP40 (viď príloha B) a sovietsky samopal Špagin PPŠ-41 (viď príloha C). Taktiež puška K98 (príloha D).
- Hodnotiacia časť, pri ktorej žiaci môžu navštíviť expozíciu MSNP a utvrdiť si získané vedomosti.

Fázy vzdelávacieho programu

Študentov sme privítali v pietnej sieni MSNP, ktorá obsahuje významné prezentačné prvky budovy samotného múzea. V pietnej sieni sme študentom predstavili súsošie *Obete varujú* znázorňujúce obeť 2. svetovej vojny, z ktorých vystupujú duše padlých. Tie nás majú varovať pred hrôzami vojny a ich následkami. V strede pietnej siene horí večný plameň na pamiatku vojakov sovietskej a rumunskej armády, ktorí padli v bojoch pri oslobodzovaní mesta Banská Bystrica, kde sa MSNP nachádza. Spolu so študentami sme prešli pomníky vypálených obcí, zoznam národov a národností, ktoré prišli na pomoc pri bojoch v SNP a pomníky obetiam holokaustu. Zároveň sme vyzdvihli hrob neznámeho vojaka, ktorého pozostatky sa nachádzajú práve v pietnej sieni.

Úvodné slová nám poslúžili ako základ pre navodenie atmosféry vzdelávacieho programu a zároveň ako pripomienka vážnosti inštitúcie, do ktorej žiaci vkročili. Úvodné slová umocňuje fakt, že sme oblečení v dobovej povstaleckej uniforme.

Po tomto krátkom úvode sme žiakov zaviedli na miesto konania vzdelávacieho programu, do *Otvoreného depozitára* MSNP. Ten prezentuje uložené predmety, zároveň sa teda stávajú zbierkové predmety výstavnými. Ak časová dotácia dovoľí, mohli sme v krátkosti opísať spôsob, akým sa predmety katalogizujú a konzervujú.

Práca s obrázkom

Po umiestnení skupiny v priestore sme žiakom rozdali kópie práce zo súťaže *Cesta za poznáním minulosti* (viď príloha A). Žiaci dostali za úlohu všímať si na diele rôzne detaily a dôkladne si ho prezrieť.

Moderovanou diskusiou sme nastolili základné otázky:

- Čo podľa vás obrázok znázorňuje?
- Aké posolstvo je z neho možné vyčítať?
- Čo znázorňujú symboly na golieri vojaka a vrchole štítu nachádzajúceho sa v pozadí?
- Čo na obrázku zaujalo práve vás?
- Akú úlohu zastáva zbraň na obrázku? Čo vychádza z jej hlavne?

Výsledkom tejto aktivity bolo nenásilnou formou docielené, že žiaci začnú rozmýšľať o vojne v ľudskejšej podobe. Napriek tomu, že obrázok zobrazuje anonymného účastníka bojov 2. svetovej vojny, prítomnosť dieťaťa je všeobecným odkazom budúcnosti. Hoci sa odpovede na otázky rôznili, tento aspekt zostáva spoločný. Stúpajúci dym z hlavne pušky znázorňuje nedávne boje 2. svetovej vojny a SNP. Lány pšeničného poľa mier a prosperitu. Zranenia na vojakovom tele v prenesenom význame rany na duši a tele, ktoré si z bojov odniesol.

Pokiaľ sme sa so žiakmi zamerali aj na symboliku, československá zástava na golieri vojaka naznačuje jeho príslušnosť k československej armáde. Dvojkříž na vrchole kopca je symbolom modernej slovenskej štátnosti. Na rozdiel od dvojkříža Slovenského štátu nemá rovnako dlhé ramená.

Z postrehov študentov sme vybrali symboliku kľúča, ktorý leží pri nohách malého chlapca. Kľúčová dierka sa nachádza v nohe povstaleckého vojaka. Po vypočítaní záverov, ku ktorým sa dopracovali študenti, sme predstavili vlastný koncept- kľúčom k histórii je jej porozumenie v plnom rozsahu, či už sa týka bojov, starých zranení alebo rodinných väzieb. História, rovnako ako súčasný život nie je čiernobiela, ale má sa prezentovať v celku a bez príkras.

Symbolika zbrane bola podrobená analýze. Zbraň ostáva ako jediný negatívny element prinášajúci spomienky na vojnový konflikt. Pôsobí v priamom rozpore s mierovým posolstvom rodiny (otec a syn) a mieru (hojné pšeničné pole).

V prípade nedosiahnutia tohto primárneho cieľa je vhodné použitie nasledovného citátu: „V dobe mieru pochovávajú synovia svojich otcov, v dobe vojny pochovávajú otcovia svojich synov“, ktorý privedie študentov k obdobnému záveru.

Cieľom tejto aktivity nebolo len uvedenie žiakov do ťažkej vojrovej témy, ale pomohla nám určiť s akou skupinou pracujeme. Mieru jej empatie, imaginácie a uchopenia historických súvislostí (československá vlajka- česká vlajka, slovenský dvojkříž- dvojkříž Slovenského štátu, respektíve Hlinkovej slovenskej ľudovej strany).

Praktická časť

Prezentácia zbraní druhej svetovej vojny žiakom nie je samoučelná. Hlavným cieľom programu nie je ich prezentácia, ale pochopenie ich úlohy v histórii a jej formovanie. Odhalenie bežného života vojaka, ktorého život vo vojne si vyberal daň na jeho fyzickom zdraví. Použitie samotnej zbrane sa odzrkadľovalo na jeho psychickom rozpoložení. Dopad použitia zbrane je široká téma, nad ktorou sa mnoho ľudí nezamýšľala. Zbraň ako prostriedok „riešenia“ konfliktov má isté dopady. Študentom navštevujúcim program sú priblížené nielen osobné, ale aj historické následky použitia zbrane. To vedie k hlbšiemu pochopeniu problematiky optikou príslušného vojska.

Praktická časť začala odhalením dvoch samopalov na neďalekom stole používaných počas 2. svetovej vojny na našom území (do tohto momentu boli zakryté plachtou pre podporu sústredenia pri predchádzajúcej aktivite). V krátkosti sme si predstavili názvy týchto zbraní: nemecký samopal MP40 (viď príloha B) a sovietsky samopal Špagin PPŠ-41 (viď príloha C).

Dali sme žiakom jednoduchú úlohu. Postaviť sa za zbraň, o ktorej si myslia, že bola používaná povstaleckou armádou počas SNP. So skúseností nám vyplýva, že väčšina žiakov sa postavila za samopal Špagin PPŠ-41 (ďalej Špagin). Táto zbraň je totižto dodnes pripisovaná ako výzbroj partizánov, či už našej alebo zahraničnej proveniencie. Je zobrazovaná na sochách, malbách a freskách z obdobia socializmu. Komunistický režim v snahe prisvojiť si Povstanie s ním spojil práve tento všeobecne známy samopal.

Od nás sa ale žiaci dozvedeli, že na našom území používali povstalci obidve zbrane. Ako spojenci nacistického Nemecka sme boli vyzbrojení rovnakými samopalmi. Na obranu územia Slovenska používali povstalci všetky zbrane, ktoré im boli dostupné, dokonca aj poľovnícke pušky a improvizované zbrane. Najrozšírenejšou zbraňou v našej armáde ale bola puška Mauser 98K, ktorá je pripravená neďaleko a priložili sme ju na stôl k ostatným zbraniam (príloha D). Vzhľadom na nenáročnosť výroby a rozšírenosť tejto zbrane už pred vojnou bola používaná omnoho častejšie ako samopaly.

Aby sme sa vyhli prehusteniu priestoru pri stoloch s replikami, rozdelili sme si skupinu na viacero častí. Najžiadanejším počtom je približne 20 žiakov, ktorí sa efektívne rozdelia do piatich skupín po štyroch. Každá skupina dostala samostatnú prácu.

- Skupina 1.- zistila, ako sa zbraň používala. Spôsob jej nabíjania, úchytu a použitia. Prezentované zbrane využívajú iný princíp použitia.
- Skupina 2.- mala za úlohu zistiť, kde a kým bola zbraň vyrábaná, z akého materiálu a jej približný výrobný postup.
- Skupina 3.- zistila, aké armády tieto zbrane používali. Hoci sú zbrane prezentované ako nemecké a sovietske, používali sa po celej Európe v spojeneckých armádach. To dalo žiakom predstavu, ktoré štáty stáli na ktorej strane barikády.
- Skupina 4.- analyzovala články z prostredia víťazných mocností: dobytie Berlína, opis bitky pri Stalingrade. Ide o opis použitia zbraní pri víťazných bitkách.
- Skupina 5.- zhrnula závery z poskytnutého textu o použití zbrane proti civilnému obyvateľstvu. Články o svedectvách slovenských vojakov na východnom fronte o hromadnom zabíjaní civilistov nacistickými jednotkami. Správa z Kremničky, kde bolo zabitých 747 ľudí zastrelením.

Pre študijné účely im slúži prístup k múzejnej sieti wifi. Počas samostatnej práce boli skupiny po jednej prizvané, aby si zbrane chytili, skúsili natiahnuť a poŕažkať. Zároveň boli žiaci inštruovaní, aby v žiadnom prípade nemierili na iných ľuďoch. K tomuto záveru sa vyjadríme neskôr. Aby sme dokázali navodiť atmosféru bojového poľa, každému žiakovi postupne nasadíme vojenský batoh simulujúci plnú poľnú vojaka 2. svetovej vojny (približne 25 kíl). Po počiatkovej eufórii si totižto žiaci pod našim vedením uvedomili, že hoci je zbraň naozaj lákavý predmet, spolu s ňou museli vojaci spĺňať veľa ďalších činností a nosiť so sebou ťažké zásoby, ktoré im umožňovali prežiť.

Pokiaľ mali žiaci záujem, mohli si na seba obliecť aj vojenskú blúzu. Hrubý materiál vojenskej blúzy a ťažký batoh naplno dotvorí realitu, akej museli čeliť povstaleckí vojaci.

Na záver tejto aktivity sa skupiny navzájom podelia o to, čo zistili o jednotlivých zbraniach v skupinách. Ku každej čiastkovej úlohe edukátor doplní zaujímavú informáciu, ktorú k danej zbrani či udalosti vie. Ilustruje tým hĺbku témy, ktorá sa nedá naštudovať za pár minút.

Pre skupinu číslo 1 edukátor doplnil problémy s používaním zbrane - presne vyrobené nemecké zbrane mali problém s prehrievaním, zatiaľ čo sovietske zbrane trpeli nedostatkom z výroby (napríklad príliš jemná spúšť, ktorá sa mohla aktivovať položením zbrane na zem).

Skupine 2 v skratke edukátor doplnil informáciu, že veľká časť ocele pochádzala zo Švédska, neutrálneho štátu počas 2. svetovej vojny, ktorý na jednej strane bohatol z predaja ocele, na druhej z času na čas pomáhal spojencom.

Skupine 3 múzejný pedagóg objasnil, akým spôsobom sa dané zbrane na územie Slovenska dostali. Nacistické boli súčasťou výbavy slovenskej armády, ale sovietske sa k nám dostali najmä vzdušným mostom počas SNP.

Skupine číslo 4 múzejný pedagóg pripomenul, že akýkoľvek oslobodzovací boj sa nezaobíde bez straty na životoch. Napriek faktu, že nacistov bolo treba zastaviť, pri bojoch trpelo najmä civilné obyvateľstvo.

Skupine 5 edukátor predstavuje záber myšlienkového nastavenia tejto aktivity. Po počiatkovej eufórii z držania zbrane, vyskúšania si dobových predmetov a ich zaradenie do histórie má žiak možnosť uvedomiť si to najpodstatnejšie: zbraň neslúži len na obranu a je jednoduché ju zneužiť. Je v kompetenciách edukátora do akej miery využije príklady z použitia zbraní proti neozbrojenému obyvateľstvu. Príkladov je, bohužiaľ, nesmierne množstvo.

Dôležitým faktorom tejto aktivity ostáva základný fakt. Automatická zbraň dáva možnosť zabiť jednotlivcovi naozaj veľké množstvo ľudí. S každým zmareným ľudským životom príde svet o jeho sny, nádeje, možnosti a potenciál, ktoré mohol dosiahnuť v budúcnosti. Je vhodné žiakom premietnuť, že počty obetí druhej svetovej vojny nie sú čísla, ale jednotlivé osudy ľudí, ktoré sa stratili v priebehu histórie.

Hodnotiaca časť

Vzhľadom na rozdielnu vospelosť jednotlivých skupín sme mohli uchopiť hodnotiacu časť vzdelávacieho programu dvoma rozličnými spôsobmi. Analytická časť, pri ktorej sme žiakov vyslali do expozície MSNP, aby vyhľadali zbrane, o ktorých predtým získavali informácie. Na papier si zapísali, čo všetko si o danej zbrani zapamätali a kde ju v expozícii našli. Zároveň mali spísať, aké pocity v nich vyvolali vystavené exponáty, keď už vedia, že boli priamo použité proti ľuďom. Na rozdiel od replík, ktoré dostali do rúk predtým, boli zbrane v expozícii reálne použité.

V závere sme potom mali možnosť vyhodnotiť úspešnosť nášho programu po kvalitatívnej stránke zdieľania informácií a záverov, s ktorými prišli v rámci osobných otázok.

V rámci emotívnej časti sme mali možnosť pracovať s konkrétnymi príbehmi ľudí, ktorým tieto zbrane nejakým spôsobom zmenili život. Napríklad príbeh Jána Malachovského, ktorému brat, pracujúci v Hlinkovej garde zlomil nohy, aby nemohol partizánom pomáhať so zásobovaním. Potom čo ho udal a nechal vypočúvať na stanici, sa miestny veliteľ rozhodol zastreliť ho. Názor zmenil až po intervencii jeho brata. So zlomenými priehlavkami prežil zvyšok 2. svetovej vojny v nemocnici. Osoba edukátora Jakuba Mičeva, jeho priameho potomka, pomohla žiakom pochopiť základnú myšlienku a to, že oni sú výsledkom histórie, oni sú práve potomkami ľudí, ktorí prežili najväčší konflikt v dejinách ľudstva. Všetko sa mohlo zmeniť, pokiaľ by sa človek držiaci zbraň rozhodol inak.

Poslednú aktivitu viažucu sa na použitie zbraní vo vojne je možné využiť pre bádateľský spôsob

výučby. Žiakom sú sprístupnené konkrétne príbehy ľudí, ktorým zbraň nejakým spôsobom zmenila život (boli zachránení, zbraň zlyhala, ľutujú, že zbraň zobrali do ruky, etc.). Na implementovanie týchto príbehov ale treba hlbší archívny výskum, čo samozrejme je možné zrealizovať do času reálneho zavedenia programu. Žiaci by potom mali možnosť prísť s vlastnými závermi.

Záver

Vzhľadom na budúcu realizáciu vzdelávacieho programu nie je možné dopredu odhadnúť všetky závery plynúce z reakcií žiakov na aktivity programu. Existujú však dve možné obavy.

Nesplnenie základného cieľa - demýtizácie zbrane ako predmetu. Výchovný element, keď si má žiak uvedomiť váhu a zodpovednosť, ktorú so sebou prináša použitie zbrane, môže prekonať senzácia z pocitu držania zbrane. Aby sme sa tomuto fenoménu vyhli, je možné do budúca začleniť do programu viac konkrétnych príkladov použitia zbraní v boji a zázemí. Existuje neuveriteľné množstvo osobných príbehov z 2. svetovej vojny, na ich preskúmanie a implementáciu bude ale potrebný časovo náročný výskum.

Taktiež môžeme očakávať opačnú reakciu publika: strach či nechť držať zbraň. Odpor netreba nasilu prekonávať, do programu je možné pre takto zmýšľajúcich žiakov začleniť osobné veci vojaka východného frontu (repliky ktorého budú k dispozícii). Balíček obsahuje veci dennej potreby, ale aj dobové pohľadnice (ktoré si môžu prečítať, prípadne napísať sami v historickom kontexte), dobové fotografie, noviny či denník. To splní základnú požiadavku programu - vykresliť bežný život slovenského vojaka.

Vzdelávací program sa na prvý pohľad javí ako príliš priamočiary. Obsahuje najmä prácu s predmetmi bez predošlého poznania problematiky. Tento problém sa dá riešiť buď podmienkou predošlého absolvovania vzdelávacieho kurzu *SNP mojimi očami*, prípadne vytvorením edukačných materiálov, ktoré so žiakmi preberie vyučujúci pred návštevou múzea. Keďže samotný program „Aké to je, držať zbraň? A použiť ju...“ je stavaný skôr zážitkovo, žiada sa jeho naviazanie na informačný základ, ktorý by mala skupina ovládať.

Prílohy

Príloha A:

Príloha B:

Príloha C:

Príloha D:

Vzdelávací program pre základné a stredné školy

Slovenské národné povstanie a zbierkové predmety

Projekt: CLT01009 Otvorený depozitár

Aktivita 4: Vzdelávanie prostredníctvom múzejných predmetov

Vzdelávacie centrum Múzea SNP, júl 2022

Vzdelávací program bol vytvorený podľa školských vzdelávacích štandardov a súčasne je postavený aj na metódach múzejnej pedagogiky. Vzájomné kombinácie štandardov a metód múzejnej pedagogiky ponúkajú výbornú možnosť, ako z klasického memorovania základných faktov spraviť vzdelávací program, pri ktorom si študenti ani neuvedomia, že si osvojujú informácie. Pri mnohých aktivitách sa využívajú medzipredmetové vzťahy ako napríklad spojenie histórie s geografiou, občianskou náukou a mnohými ďalšími. Spolupráca s pamätníkmi prináša vyšší rozmer k danej problematike, keďže pamätník bol počas SNP častokrát len o pár rokov starší ako účastníci vzdelávacieho programu, ktorí sa aj takto môžu vcítiť do daného obdobia. Tu je samozrejme potrebné kriticky prístupíť k príbehu a pokúsiť sa ho overiť. ¹Okrem besedy na priblíženie si problematiky v osobnej rovine je potrebné, priam až nevyhnutné využitie expozície, kde edukátor sprístupňuje informácie za pomoci zbierkových predmetov, replík a mnohých ďalších pomôcok.

Vzdelávací program je vypracovaný podľa výkonnostných štandardov pre 9. ročník základných škôl vyučovacieho predmetu dejepis. Očakávané sú základné znalosti aj z občianskej náuky, etickej výchovy a geografie. Primárnym cieľom je prehĺbenie už nadobudnutých vedomostí slovenských dejín prvej polovice 20. storočia, primárne ide o témy ako rozpad Československej republiky, vznik Slovenského štátu a jeho fungovanie v rokoch 1939/45. Cielené pôsobenie u študenta má vyvolať pozitívny pohľad k histórii Slovenska. Z ďalších cieľov je to budovanie kritického myslenia, komunikačných zručností, čítania s porozumením, osvojenie si poznatkov, práce s mapou a ďalšie.

Z časového hľadiska je vzdelávací program rozdelený na dve základné časti, každá po približne 60 minút s 10 minútovou hygienickou prestávkou medzi nimi. Pri vzdelávacom programe boli použité metódy diskusie, skupinového vyučovania a storytellingu. Vzdelávací program je modelovaný na jednu školskú triedu maximálne do 30 žiakov.

Celý vzdelávací program je realizovaný priamo v priestoroch expozície a priestoroch Otvoreného depozitára MSNP.

Priebeh vzdelávacieho programu

Edukátor oblečený v dobovej uniforme si dopredu pripraví potrebné materiály potrebné pri realizácii vzdelávacieho programu, konkrétne sa jedná o mapu, plastových vojačikov, dobové noviny, fotografie. Všetky tieto veci sú ľahko prenosné a zmestia sa do jednej koženej tašky. Pri ponúkaní vzdelávacieho programu bol zvolený variant, kde sa prerozpráva vojenský priebeh SNP z pohľadu Jána Goliana.

Na úvod sa edukátor pri hlavných schodoch predstaví a privíta účastníkov vzdelávacieho programu. Pre odľahčenie situácie môže ponúknuť celému kolektívu možnosť zrátať prvé schody vedúce do expozície, ktorých je 44. Týmto sa odkazuje na rok, kedy bolo vyhlásené SNP. Táto aktivita uvoľní situáciu a dovedie návštevníkov do úvodného riadeného rozhovoru, ktorým si má edukátor overiť nadobudnuté vedomosti skupiny a operatívne pozmeniť vzdelávací program, podľa možností skupiny. Od účastníkov sa očakávajú odpovede na otázky, ktoré prepájajú predmety a dejinné udalosti. Pri práci s predmetmi je možné použiť napríklad v expozícií vystavený vojenský vak. Pri ňom je možné opýtať sa čo by si skupina zobrala so sebou na front resp. pri súčasnej geopolitickej situácii, na dlhodobý výlet do hôr. Alebo vojenský poľný telefón TP 24. Pre skupinu znalejšiu problematike je možné využiť prácu s plagátmi, ktoré dotvárajú jednotlivé tematické celky po celej expozícií MSNP.

Po tejto časti nasleduje úvodná práca s mapou, kde si žiaci osvoja zručnosti z viacerých predmetov vyučovaných v škole. Na úvod je to základná práca s mapou. Mapu treba správne orientovať na sever a identifikovať susedov Slovenska. Následne prichádza na rad aktivita, ktorá priláka pozornosť každého účastníka. Je ním vysypanie vojačikov na zem, ktoré návštevník doposiaľ nevidel, u skupiny tieto predmety zakaždým vzbudia záujem. Vďaka týmto momentom sa zo vzdelávacieho programu z pohľadu žiakov stáva hra, no v skutočnosti je to výučba. Cieľom prvej aktivity je si uvedomenie, že celá stredná Európa bola priamo pod kontrolou nemeckých jednotiek alebo v krajinách dominoval totalitný režim.

Po tejto časti nasleduje krátka technická prestávka. Po nej sa žiakom predstaví príbeh Jána Goliana. Priblíži sa jeho život, ktorý je vhodné doplniť o niekoľko zaujímavostí, či už o ňom alebo jeho rodine, ktorá bola tesne pred obsadením Banskej Bystrice evakuovaná z letiska Tri Duby do Sovietskeho zväzu. Línia jeho príbehu je priamo previazaná s hlavnou dejovou líniou, približujúcou dôležité udalosti, ktoré sa odohrali v období rokov 1944/45. Opätovne je na znalostiach skupiny, či sa lektor venuje základným bodom o SNP alebo sa zameria na zaujímavosti a prechádza k utvrdeniu už nadobudnutých poznatkov. Pri realizácii vzdelávacích programov sa však takmer vždy vyskytne potreba preopakovať či zdôrazniť základné poznatky o SNP. Tento fakt je spôsobený najmä malou časovou dotáciou na základnej škole pre dané obdobie, téma sa navyše preberá v čase, kedy majú žiaci úplne iné priority. Bolo by možné vyjadriť myšlienku na zamyslenie, či by nebolo vhodné upraviť učebné osnovy tak, aby sa dejinné udalosti, ktoré sú podstatné pre historické povedomie, nevyučovali skôr.

Pri práci s mapou počas vzdelávacieho programu malo viackrát úspech prezentovanie bojových operácií z regiónu, z ktorého skupina pochádza. Pri každej skupine sa táto aktivita stretla s dobrou spätnou väzbou. Záver tejto časti vzdelávacieho programu sa venuje priblíženiu situácie v takmer

obkľúčenej Banskej Bystrici. K tomu napomôžu fotografie a autentické videozáznamy. Po premietnutí záberov sa odprezentujú noviny z konca októbra 1944 (Gardista alebo Slovák), ktoré ponúkajú pohľad na SNP z Bratislavy, centra ľudáckej propagandy. Tieto odprezentované informácie poväčšine vzbudili diskusiu, nakoľko odznali protichodné informácie ako boli odprezentované vo vzdelávacom programe. Je na edukátorovi, ktorým odzneným témam sa bude venovať. Najčastejšie preberaná je téma povstalec, ktorý je vykresľovaný zo strany Bratislavy ako bandita bojujúci proti vlastnému štátu.

Zo všetkých nadobudnutých poznatkov majú účastníci vzdelávacieho programu vydedukovať aký význam malo SNP pre oslobodené Československo a aký je jeho odkaz pre dnešok.

1. Úvodná časť vzdelávacieho programu

Prvá časť vzdelávacieho programu slúži na zopakovanie, poprípade doplnenie, základných faktov danej problematiky. Celá táto časť sa odohráva pri vitrínach s predmetmi, ktoré dotvárajú obraz onoho historického obdobia. Cieľom riadeného rozhovoru je doplniť vedomosti a ponúknuť účastníkom zaujímavosti z daného obdobia, taktiež doplnenie alebo vytvorenie základných informácií, ktoré sú bezprostredne potrebné pre ďalšie časti vzdelávacieho programu. Pri kladení otázok je dôležité, aby účastníci pochopili základné definície pojmov ako sloboda, totalita, propaganda a demokracia. Edukátor môže pri skupine, ktorá je znalá problematike, túto časť vynechať alebo presunúť časť jeho práce na účastníkov, ktorí budú sami prezentovať svojim spolužiakom.² Ďalšou možnosťou je metóda pojmovej mapy, kde sa žiakom v skupinách rozdájú papiere, na ktorých je v strede viacero nápisov ako SNP, Ján Golian, Jozef Tiso a mnohé ďalšie. Cieľom je overenie si osvojených vedomostí o danom učive v prípade nepresných alebo nesprávnych vedomostí. Práve pri týchto aktivitách má edukátor naviesť žiakov na korektné informácie.³ Táto úvodná aktivita ponúka edukátorovi krásnu možnosť modifikovať vzdelávací program pre danú skupinu, kde vyhodnotí, čo daná skupina vie a s čím má problém.

Vyššie spomenuté pojmy je možné vysvetliť na viacerých propagandistických plagátoch, ktoré sa nachádzajú priamo v expozícií múzea. Práca s plagátmi ponúka výbornú možnosť pochopenia a vžitia sa do historickej situácie. Expozícia ponúka plagáty od vzniku ČSR až po plagáty z roku 1948. Je na edukátorovi, ktorý plagát si zvolí. Okrem plagátov umiestnených v expozícií MSNP je možné využiť archív MSNP, ktorý obsahuje celý fond pozostávajúci z plagátov a letákov. Táto možnosť ponúka pripraviť plagáty z jedného skúmaného obdobia z oboch bojujúcich strán, na ktorých sa dá priblížiť jeho účel a komunitu, na ktorú bol primárne cielený, ak je to možné zistiť. Pri plagátoch je dôležité zamerať sa na jednotlivé prvky:

1. Prvý dojem z plagátu bez toho, aby sa plagát hlbšie analyzoval. Žiakom sú kladené otázky:
„Čo vás ako prvé zaujme?“

„Aký pocit máte z danej postavy?“ (nie je potrebné určovanie, kto je to, ide o pocit)

2 DROBNÝ, Tomáš. SIXTA Václav. (EDS.): METODIKA EDUKACE SOUDOBÝCH DĚJIN V MUZEU., s.34

3 ČAPEK, Robert : *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnoticích metod.*, s.337-8

2. Samotný námet predstavuje nosnú časť práce s plagátom. Je potrebné si určiť, kto je tvorcom tohto plagátu. Následne podrobné opísanie výjavu zobrazenom na plagáte. Či sú zobrazené postavy alebo predmety, ktoré majú nejaký význam symboliku. Osoby je potrebné podrobiť detailnému rozboru, či ide o agresora, obrancu, obeť alebo využitie národných hrdinov a mnohé ďalšie. Z ďalšej práce s plagátom pri postavách je možné skúmať ich výraz tváre, pohyby, v akých sú zachytené, perspektívu a mnoho ďalších prvkov, ktoré plagát ponúka. Edukátor musí do detailov poznať jednotlivé plagáty, s ktorými pracuje, aby nedošlo k zlej interpretácii prezentovaného plagátu.⁴ Na základe časovej dotácie a schopností skupiny môže edukátor vyhodnotiť, či bude v tejto aktivite pokračovať alebo bude pokračovať v ďalšej naplánovanej aktivite.⁵
3. Text, písmo a farba - Rozbor farby a písma nemusí byť prioritne určený len pre žiakov umeleckej školy. Veľkosť písma a jeho umiestnenie ponúka možnosť nahliadnuť do vojnovnej propagandy a podnietiť u žiakov viacero otázok, ktoré ponúknu kritický pohľad na prezentovaný plagát. Farby tak isto hrajú dôležitú úlohu v upútaní pozornosti, čím sú farby agresívnejšie, tým dlhšie zostane plagát v pamäti. Na princípe farebnej škály je možné priblížiť aj základné používanie jednotlivých farieb, ktoré v rôznych plagátoch môžu navodzovať rôzne pocity.⁶

Pri všetkých týchto bodoch je dôležité poukázať na fakt, že plagát nie je len spojenie obrazu a textu, no vyobrazuje aj náladu v spoločnosti, podáva obraz o živote a mnohé ďalšie veci, ktoré sa dajú z obyčajného obrázku vyčítať. V prípade ak má skupina záujem, je možné sa na príklade plagátov povenovať propagande a priblížiť, aké metódy boli v informačnom boji používané. Je tiež možné vytvorenie vlastného plagátu na tému vypuknutia SNP, alebo plagátu k inej udalosti, ktorá sa prezentuje vo vzdelávacom programe. Vytvorenie plagátu predstavuje spojenie kritického myslenia, argumentácie a imaginácie. Vyhotovenie plagátu je odporúčané v skupinách, kde musí byť prezentovaný návrh. Po schválení nasleduje jeho vytváranie a na záver musí byť edukátorom, ale aj samotnou triedou zhodnotený, či bola prezentovaná myšlienka dobre pretransformovaná do podoby plagátu. Pri tejto aktivite sú žiakom ponúknuté úryvky zo spomienok partizánov, ukážky plagátov a hesiel z daného obdobia. Vzdelávací program ponúka niekoľko odbočiek k viacerým témam a je na edukátorovi a návštevníkovi, čomu sa budú počas programu venovať.

Všetky tieto možné odbočky v základnej línii vzdelávacieho programu je možné implementovať po predchádzajúcom dohovore s vyučujúcim, kde sú mu ponúknuté alternatívy. V úvode je prispôsobenie na lektorovi, ktorý intuitívne na základe odpovedí vie vzdelávací program modifikovať. Tvorba plagátov je primárne zameraná na umelecké školy.

Výborný príklad na pochopenie základných pojmov ponúka porovnanie Československej republiky a Slovenského štátu. Tu sa na príklade dobovej tlače, plagátov a mnohých ďalších pomôcok vie vykresliť, aké zriadenie fungovalo v danom období a aké bolo národnostné zloženie daných štátov. Je ešte možné zamerať sa na pochopenie rozdielov medzi totalitou a demokraciou na príklade krajín, ktoré sa rozprestierali na území súčasnej Slovenskej republiky.

4 ČAPEK, Robert : *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnoticích metod.*, s.111-12

5 DROBNÝ, Tomáš. SIXTA Václav. (EDS.): *METODIKA EDUKACE SOUDOBÝCH DĚJIN V MUZEU.*, s.52

6 DROBNÝ, Tomáš. SIXTA Václav. (EDS.): *METODIKA EDUKACE SOUDOBÝCH DĚJIN V MUZEU.*, s.53

1.2 Úvodná práca s mapou

Práca so slepou mapou na záver prvej polovice vzdelávacieho programu slúži na osvojenie si základných prvkov mapy, jej orientáciu a ďalšie možné aktivity. Mapa, s ktorou sa pracuje je univerzálna a bude sa používať aj v nasledujúcej časti vzdelávacieho programu. Na mape sú zakreslené územné zmeny, ktoré sa odohrali na dnešnom území Slovenska od polovice roka 1938 do marca 1939. Za prvé je potrebné so žiakmi rozobrať územné straty v rámci ČSR, kde treba pripomenúť aj často opomínané územia Petržalky a Devína. V ďalšej časti sa pokračuje preberaním udalostí viedenskej arbitráže, kde sa kladie dôraz na územia, na ktoré si nárokovalo Maďarsko.⁷ Ak to časové možnosti dovoľia, je možné porovnať národnostnú mapu obyvateľstva ČSR a poukázať, že nie v celom území zabratom Maďarskom žilo naozaj len čisto maďarské obyvateľstvo, ako to tvrdila propaganda Budapešti. Krásnym príkladom je pomyselné centrum anektovaného územia, Košice, ktoré boli multikultúrnym mestom a v meste nebola veľká prevaha maďarského obyvateľstva. Pri doplnení celkového obrazu je možné historickú realitu dokresliť aj výňatkami príbehov zo zápisníc, ktoré opisujú situáciu na anektovanom území, kde sa národnostná menšina z pohľadu dosadených žandárov zmenila na čisto maďarskú a iné skupiny obyvateľov už neboli akceptované ani chránené.

Slepú mapu je možné využiť aj pri základnej orientácii v stredoeurópskom priestore, určovanie miest (napríklad dôležitých miest a aj nájdenie vlastnej obce na mape), pohorí, vodných tokov a podobne.⁸ Pri týchto aktivitách je zapojená geografia, pri ktorej si žiak utvrdzuje základné aspekty práce s mapou a mapovými dátami. Pri ďalšej aktivite je možné dohľadať historické mapy z prvej polovice 20. storočia (dostupných na stránke arcanum.com) a porovnať postupný vývoj osídlenia a zobrazovania priestoru na mape až po možné dohľadanie historických bojísk a ich pozostatkov prostredníctvom satelitného a radarového zobrazenia. Za pomoci 3D modelu terénu je možné demonštrovať efektívne využitie postavení brániacou sa armádou a iné strategické výhody či nevýhody. Na základe týchto informácií sú žiaci schopní vyvodit' určité závery, ktoré je možné použiť v nasledujúcich častiach vzdelávacieho programu. Tieto aktivity však majú slúžiť len ako doplnok a môžu, ale zároveň nemusia byť realizované. Záleží to od časovej dotácie a predchádzajúcich znalostí žiakov. Pred ďalšou prácou s mapou sa žiakom prečíta príbeh Jána Goliana.

1.3 Vojenská príprava SNP cez príbeh vedúcej osobnosti

V druhej časti vzdelávacieho programu po prestávke sa po dohode so skupinou môžeme venovať vojenskému alebo hospodárskemu pohľadu na Povstanie.

Na už spomínanú mapu sa vysypú plastoví vojačikovia dvoch farieb. Hnedá farba reprezentuje nemecké a ich spriatelené jednotky, zelení vojačikovia reprezentujú povstaleckú armádu (v prípade využitia mapy na iný vzdelávací program môžu plniť úlohu armád, ktoré oslobodzovali Slovensko na prelome rokov 1944/45). Na úvod majú žiaci rozmiestniť hnedých vojačikov na mapu v miestach, kde si myslia, že boli nemecké jednotky, respektíve označiť krajiny, ktoré s Nemeckom spolupracovali v polovici roku 1944. Cieľom je vytvorenie a pochopenie obrazu, že celá stredná Európa

7 MIČEV, Stanislav. *Slovenské národné povstanie 1944.*, s. 7-9

8 ČAPEK, Robert : *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnoticích metod.*,s.107

bola priamo pod kontrolou Nemecka a krajín, ktoré s Nemeckom kolaborovali. V tomto momente sa žiakom prečíta niekoľko udalostí alebo príbehov z východného frontu, v dôsledku ktorých žiaci pochopia, prečo sa mnoho vojakov začalo odvracať od štátu, pričom mnohí dezertovali už v ZSSR a niektorí sa v roku 1944 pridali k SNP. Hnedí vojačikovia zostávajú na svojom mieste a predstaví sa im zelený vojačik, ktorý bude prezentovať podplukovníka Jána Goliana v čase príprav SNP. Deti sú uvedené do situácie, v ktorej musel pplk. Ján Golian prehovárať vyššie šarže vo velení, aby sa pridali na stranu Povstania.⁹

Po tejto aktivite sú žiakom ozrejmene prípravy Povstania. Za prvé sa preberie situácia nacistického Nemecka na východnom fronte, ktorého jednotky od začiatku roku 1943 neustále ustupujú. Poukáže sa na postupujúci 1. a 4. ukrajinský front, ktorý sa približoval k hraniciam Slovenského štátu, čo bolo pre Nemecko veľké ohrozenie. S touto situáciou nemecké jednotky rátali a využili karpatský oblúk ako strategickú líniu na obranu. Nemecké velenie si uvedomovalo, že ak by prišli o Karpaty, prídu o poslednú veľkú obrannú líniu. Potom by už mohli využívať len obranné línie na riekach. Je potrebné spomenúť, že hlavný postup na Berlín nebol plánovaný cez územie Slovenska, ale cez rovinaté územia susedných štátov.

Z pohľadu podplukovníka Jána Goliana sú účastníkmi predstavené dva varianty príprav a realizácie SNP. V prvom variante sa rátalo s použitím dvoch východoslovenských armád, ktoré mali z tyla odzbrojiť nemecké jednotky v Karpatoch a pomôcť 1. a 4. ukrajinskému frontu. Tieto jednotky mali prioritne pomôcť SNP a následne prejsť cez územie dnešného Slovenska a pokračovať v trase Viedeň a Berlín. V tomto variante to mal hlavný veliteľ Ján Golian naplánované na obdobie októbra až novembra, kedy by bol schopný zmobilizovať a pripraviť dostatok jednotiek na takúto bojovú operáciu.¹⁰

V druhom variante SNP sa v prípade útoku nemeckých jednotiek na naše územie rátalo s odporom slovenských vojakov, ktorých o týchto skutočnostiach informovali ľudia spolupracujúci s Jánom Golianom.

Uskutočnený bol variant číslo dva. K jeho realizácii prišlo na základe viacerých udalostí, ktoré si je potrebné so študentami pre pochopenie situácie prebrať:

1. Rumunsko v auguste 1944 prešlo zo strany spojenectva s Nemeckom na opačnú stranu k spojencom (mnoho obcí aj na dnešnom území Slovenska boli oslobodzované rumunskými jednotkami).

2. Časť nemeckých jednotiek, ktoré sa vracali z Rumunska aj cez naše územie, sa zastavili 28.8.1944 v Martine, kde sa dostali do stretu s miestnymi partizánmi, ktorí postrieľali väčšiu skupinu nemeckých jednotiek.

3. Diverzné operácie partizánskych skupín ešte pred vyhlásením SNP najmä v priestore Liptova.

4. 28.8.1944 požiadal prezident Jozef Tiso o pomoc Nemecko, nakoľko už nemal pod kontrolou celé územie Slovenského štátu.¹¹

9 MIČEV, Stanislav. *Slovenské národné povstanie 1944.*, s 76-78

10 MIČEV, Stanislav. *Slovenské národné povstanie 1944.*, s 81-84

11 CSÉFALVAY, František - MIČEV, Stanislav. *Deň po dni SNP.*, s.6-7

Na mape sa rozmiestia jednotky približne tak, ako vyzerala situácia 29 augusta 1944. Prezentujú sa dva hlavné smery postupu nemeckej armády. V smere z Poľského gubernátu a z Protektorátu Čiech a Morava. Následne im je dovolené rozmiestniť zelených povstaleckých vojakov na miesta, kde si myslia, že bolo Povstanie vyhlásené a uskutočnené. Cieľom je priviesť žiakov k určení miesta, kde bolo situované hlavné centrum Povstania. Prečo ním bola Banská Bystrica po geografickom, politickom a spoločenskom postavení.¹² Odôvodnením sa vylúčia mestá ako Bratislava, Nitra alebo Košice. Účastníci programu by si mali osvojiť tieto poznatky, či už priamym bádáním alebo diskusiou:

- Košice- neboli súčasťou Slovenského štátu, ale Maďarského kráľovstva
- Nitra- situovaná pomerne blízko Bratislavy, chýbajú možnosti na bránenie tohto mesta, respektíve absencia veľkých pohorí
- Bratislava- sídlo ministerstiev a prezidenta, veľké množstvo nemeckých jednotiek, blízkosť územia Nemecka
- Centrum SNP – Banská Bystrica - mesto v pomyselnom geografickom strede Slovenska
 - jedno zo sídiel velenia armády
 - hornatý terén, ktorý obkolesuje mesto
 - dostupnosť železnice a komunikácií vybudovaných na všetky svetové strany
 - blízkosť letiska Tri Duby (dnes letisko Sliač)

Po osvojení si týchto informácií, musia žiaci umiestniť zeleného vojačika na správne miesto, kde sa nachádza Banská Bystrica, hlavné mesto Povstania.

Po vysvetlení, prečo je Banská Bystrica centrom SNP, je dnešné územie Slovenska rozdelené na tri pomyselné časti, a to : západ, stred a východ. Pri západnom Slovensku sa poukáže na blízkosť hlavného mesta, kde sídlilo celé vedenie štátu, miesto, kde propaganda pôsobila najsilnejšie. Prioritne sa preto pracuje so stredným a východným Slovenskom. Tu sa postupne po vyhlásení SNP (žiaci majú za úlohu v expozícií zistiť akým heslom bolo vyhlásené SNP) rozmiestnia zmobilizovaní zelení vojačikovia, ktorí sú približne rozmiestnení na miesta vojenských posádok a obranných línií. Lektor sa snaží otázkami o postupe armád docieľiť celkový obraz o bojujúcich jednotkách a bojových operáciách. Ako prvé sa priblíži odzbrojenie armád na východnom fronte, následne sa chronologicky priblížia operácie pri Strečne a Telgárte (prípadne sa môže zvoliť miesto bojov z okolia miesta, odkiaľ pochádza skupina).

Na dotvorenie si obrazu o profiloch povstaleckej a nemeckej armády je prezentovaný krátky dokument, ktorý sa nachádza v hlavnej expozícií MSNP v druhej skulptúre. Postupne sa prezentujú ďalšie udalosti zo septembra a októbra 1944, vďaka ktorým si majú žiaci uvedomiť technickú prevahu nemeckej armády, ktorá sa postupom času ukázala ako kľúčová. Povstalci, najmä ku koncu SNP, boli vo veľkom variante nútení pred prechodom do hôr ustupovať do priestoru Banskej Bystrice. V októbri prichádza na pomoc generálovi Jánovi Golianovi generál Rudolf Viest. Už ani jeho pomoc však nedokázala zvrátiť osud SNP. Táto časť vzdelávacieho programu končí premietnutím

propagandistických záberov z obsadenia Banskej Bystrice (27.10.1944) a udalostí z 30.10.1944, kedy prezident Jozef Tiso na Banskom Bystrickom námestí predniesol ostrý prejav proti „banditom“¹³ (partizánov, bratislavská propaganda ich tak nazývala). Na vybraných častiach Tisovho prejavu a dobových fotografiách sú následne odprezentované dejinné udalosti, ktoré ukončili SNP vo veľkom variante.¹⁴ Záver je venovaný informáciám o osude generálov, ktorí sa po prechode do hôr skrývali v obci Pohronský Bukovec. Tu boli po zrade zatknutí, po vypočúvaniach v Bratislave a Berlíne s najväčšou pravdepodobnosťou zahynuli v koncentračnom tábore Flossenbürg začiatkom roku 1945.¹⁵

1.4 Záver vzdelávacieho programu

Po absolvovaní vzdelávacieho programu sú žiakom položené dve otázky. Za prvé majú žiaci zhodnotiť prínos SNP pre obnovené Československo. Žiaci by sami mali prísť na záver, že vďaka účasti na SNP sme sa zo strany nacistického kolaboranta zapísali na stranu víťazov. Druhá otázka je, aký prínos malo SNP po vojenskej stránke, keďže bolo odprezentované, že bolo nepripravené. Cieľom je pochopenie, že nemecké jednotky museli na dnešnom území Slovenska viazať veľké množstvo jednotiek, ktoré mohli byť nasadené na frontových líniiach. Po zodpovedaní týchto otázok dostáva každý žiak kópiu preukazu vojaka s podpisom Jána Goliana.

13 MIČEV, Stanislav. *Slovenské národné povstanie 1944.*, s 116

14 CSÉFALVAY, František - MIČEV, Stanislav. *Deň po dni SNP.*, s.102

15 CSÉFALVAY, František - MIČEV, Stanislav. *Deň po dni SNP.*, s.103